

1.04 Strokovni članek

UDK 94(497.4):352.071"1850/1945"
352.07(497.4)"1850/1945":005.92

Prejeto: 5. 9. 2016

Okrajna glavarstva na Kranjskem

OLGA PIVK

višja svetovalka – arhivistka
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: olga.pivk@gov.si

Izvleček

Prispevek je nastal ob koncu urejanja fondov okrajnih glavarstev, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, in prikazuje splošni razvoj okrajne uprave na Kranjskem ter posebnosti, ki so nastale pri posameznih okrajih v praksi. Kompetence so bile sicer povsod enake, vendar je prihajalo do razlik zaradi teritorialnih in zgodovinskih pogojenosti ter pri poslovanju s spisi.

Abstract

DISTRICT BOARDS IN CARNIOLA

This article was written at the end of organisation of fund resources kept by the Archives of the Republic of Slovenia and presents the general evolution of District Administration in Carniola and specifics which incurred in individual districts in reality. Competencies were equal, whereas disparity occurred due to territorial and historical conditions and files operations.

Ključne besede:

okrajno
glavarstvo,
okrajni urad,
sresko glavarstvo,
sresko načelstvo,
registraturni
načrt, delovodnik

Key-words:

district board,
district office,
local board, local
deputy, filling
plan, work
register

Revolucionarno vrenje sredi 19. stoletja je imelo številne posledice tudi v upravi dežel Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorske. Decembra 1849 so bili ukinjeni okrajni komisariati in z razglasom Politične komisije, ki je bila ustanovljena za deželo Kranjsko, je bila predlagana nova upravna razdelitev, na katero pa se je bilo še mogoče pritožiti.¹

Prispele pripombe in predloge sta presojali Politična komisija in Komisija za vpeljavo sodišč in na podlagi tega je bila marca 1850 izpeljana dokončna razdelitev Kranjske v deželna sodišča, okrajna glavarstva, kazenska sodišča, okrajna sodišča, davčne urade, katastrske občine in kraje (naselja).²

Najvišja državna oblast v deželi je bilo namestništvo s sedežem v Ljubljani, višje deželno sodišče za Kranjsko in Koroško je bilo v Celovcu, sedež deželnih sodišč pa v Ljubljani in Novem mestu.

Okrajnih glavarstev, ki so predstavljala nosilce deželnoknežje oblasti na najnižji ravni, je bilo 10, od tega jih je 6 spadalo pod Ljubljano in 4 so spadali pod Novo mesto. Dodelili so jim celotno področje delovanja okrožnih, okrajnih in patrimonialnih uradov iz časa pred marčno revolucijo. Takrat sta bili upravna in sodna funkcija prvič ločeni tudi na najnižji stopnji. Na čelu okrajnih glavarstev je bil glavar, ki je bil tudi prva instanca za stvari, o katerih je lahko odločal, druga instanca je bilo namestništvo, tretja pa ministrstvo.

Tabela 1: LJUBLJANSKO DEŽELNO SODIŠČE

Št.	Okrajno glavarstvo	Kazensko sodišče	Okrajno sodišče	Davčni urad
I	Ljubljana	Ljubljana	Ljubljana mesto, Ljubljana okolica, Vrhnika	Ljubljana mesto, Ljubljana okolica, Vrhnika
II	Kamnik	Ljubljana	Kamnik, Brdo, Zalog	Kamnik, Brdo, Zalog
III	Kranj	Kranj	Kranj, Tržič, Loka	Kranj, Tržič, Loka
IV	Radovljica	Radovljica	Radovljica, Kranjska Gora	Radovljica, Kranjska Gora
V	Postojna, podružnica Bistrica	Postojna	Postojna, Planina, Senožeče, Lož, Bistrica	Postojna, Planina, Senožeče, Lož, Bistrica
VI	Vipava, podružnica Idrija	Vipava	Vipava, Idrija	Vipava, Idrija

Tabela 2: NOVOMEŠKO DEŽELNO SODIŠČE

	Okrajno glavarstvo	Kazensko sodišče	Okrajno sodišče	Davčni urad
VII	Novo mesto, podružnica Krško	Novo mesto	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	Novo mesto, Kostanjevica, Krško
VIII	Trebnje, podružnica Radeče (Novi dvor)	Trebnje	Trebnje, Žužemberk, Stična, Mokronog, Šmartno pri Litiji, Novi dvor	Trebnje, Žužemberk, Stična, Mokronog, Šmartno pri Litiji, Novi dvor
IX	Kočevje	Kočevje	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče
X	Črnomelj	Črnomelj	Črnomelj, Metlika	Črnomelj, Metlika

Na podlagi cesarskega sklepa 26. 6. 1849 so bila izdana tudi navodila glede pristojnosti političnih oblasti in njihovega medsebojnega sodelovanja.³ Okrajno glavarstvo je moralo poskrbeti za dobro komunikacijo s pripadajočimi občinami, zato so bili uradni dnevi za bolj oddaljene tudi na sedežu okrajnih so-

¹ DZVL 1849, št. 116.

² DZVL 1850, št. 92, str. 42.

³ DZVL 1851, št. 33, str. 48.

dišč, lahko pa tudi v drugih krajih, kamor je ob določenih dnevih prišel uradnik okrajnega glavarstva.

Skrbeli so za razglasitev in izpolnjevanje postav, javni red in mir ter povečanje blagostanja občin v okraju. Če v okraju ni bilo dovolj moči za vzdrževanje varnosti, se je glavar po potrebi lahko obrnil na deželnega poglavarja za vojaško pomoč.

Zbirali so statistične podatke o številu prebivalstva v okraju, njegovi porazdelitvi, starostni strukturi, stanu, premoženju, stanovanjih, zaposlitvi in obdavčenju.

Nadzirali in izdajali so dovoljenja v zvezi z izseljevanjem vojaških obveznikov, skrbeli za sezname vojaških dopustnikov in invalidov v okraju, vprašanje nastanitve vojske pa so urejali skupaj z občinskimi predstojniki.

Za svoj okraj so hranili popise, mape in karte meja. Ob naravnih nesrečah so pomagali pri pregledu in čimprejšnji odpravi škode ter preprečevanju nadaljnjih nesreč. Dodeljevali so tudi pravico pobiranja miloščine v svojem uradnem okolišu.

Okrajni glavarji so nadzorovali župane v zvezi z oskrbo siromašnih, bolnih in najdenčkov. Rokodelcem so na podlagi domovinskega lista izdajali potne bukvice in o tem vodili posebne zapisnike in evidence. Razsojali so glede izгона tujcev brez listin, prehrane, čuvanja in spremljanja obsojenih na odgon in določali so odgonske postaje. Na prošnjo županov, sodišč ali pa glede na okoliščine je okrajni glavar lahko odredil akcijo za iskanje in prijetje potepuhov, sumljivih, vojnih ubežnikov in prestopnikov. Potrjeval je tudi kazni v denarju, ki so jih glede na občinski zakon lahko določali župani. Prav tako je razsojal o pritožbah na sklepe in naredbah županov glede lokalne policije.

Obveznosti okrajnega glavarja so bile poleg vseh omenjenih še skrb za izvajanje predpisov glede cest, snage, protipožarne zaščite, gradenj, odobritve javnega izvajanja glasbe in drugih prireditiv.

Gradnje so vodile tehnične oblasti, politične oblasti so skrbele, da so bili izpolnjeni predpisi, in sodelovale pri končnem pregledu opravljenih del. Prav tako so nadzorovale izpolnjevanje predpisov v cerkvenih in šolskih zadevah. Za obračun in pobiranje davkov so bili pristojni posebni davčni uradi, glavarstva pa so prevzela pristojnosti nekdanjih dominijev, davčnookrajnih oblasti in kresij: nadzorovala so blagajno in poročala višjim instancam o stanju.

Okrajni glavar je nadzoroval občinske volitve. V posebnih primerih je lahko tudi odstavil župana ali odbornike, zlasti če so slabo gospodarili z občinskim premoženjem ali iz pohlepa storili kakšen policijski prestop, ki je vzbudil javno pohujšanje.

Na okraju so izdajali tudi potne liste za kramarje in vodili posebne registre. Glede podeljevanja privilegijev so prevzeli zadolžitve, ki so jih imele do tedaj kresije.

Nova ureditev še ni dokončno zaživela, ko so že bile naznanjene spremembe. Že konec leta 1851 je cesar poslal ministrskemu predsedniku kabineto pismo z navodili za pripravo reorganizacije, ki je med drugim predvidevala ponovno združitve uprave in sodstva na stopnji okrajev.

V začetku leta 1853 so bile z ukazom ministrov notranjih, pravosodnih in finančnih zadev izdane *najvišje odločbe glede uredbe in opravil okrajnih gosposk (uradov)*.⁴ Združitve upravnih in sodnih funkcij je zahtevala, da predstojnik urada (glavar) obvlada obe področji, kar je bilo v praksi dostikrat neuresničljivo, zato je bila predvidena namestitev adjunkta za pravosodna opravila. Upravne naloge urada in pristojnosti glede davčnih zadev so ostale precej nespremenjene, dodatno pa so bile predpisane naloge s področja pravosodja. Urad je bil kot

⁴ DVL 1853, št. 33, str. 142, 187.

okrajno sodišče v kazenskih zadevah prva instanca in je vodil preiskave, obravnave in razsodbe v vseh prestopkih, ki niso spadale k drugim oblastem.

V posebno poglavje je spadal razpored plač in plačnih razredov uradnikov in služabnikov v političnih in sodnih uradih v kronovinah.

Tabela 3: Razpored plač in plačnih razredov uradnikov in služabnikov v političnih in sodnih uradih

	Plačni razred	Plača (goldinarji)	Dodatne ugodnosti
Okrajni predstojnik	VII.	1200	Brezplačno stanovanje ali stanarina
		1100	
		1000	
Okrajni adjunkti	IX.	800	
		700	
Aktuarji	XI.	500	
		400	
Kanclisti	XII.	400	
		350	
Služabniki		250	Uradniška obleka
		200	
Pomočniki		216	

Glede uniform je bilo določeno, da imajo predstavniki političnih okrajnih oblasti ovratnik in manšete rdeče barve, predstavniki sodnih oblasti pa vijoličaste.⁵

Z najvišjima sklepoma je cesar avgusta in septembra 1853 potrdil število in meje okrajev na Kranjskem in na podlagi tega je februarja 1854 izšel ukaz ministrov za notranje zadeve, pravosodje in finance ter marca istega leta razglas deželne organizacijske komisije za Kranjsko.⁶ Vojvodina Kranjska je bila razdeljena na dva sodna okoliša prve stopnje v Ljubljani in Novem mestu in 30 okrajnih uradov; mesto Ljubljana je spadalo neposredno pod deželno oblastvo. V 501 občini je živel 478.299 prebivalcev. Območja okrajnih uradov so bila manjša od nekdanjih glavarstev; navezovala so se na sodne okraje.

Sodne in upravne zadeve za mesti Ljubljana in Novo mesto ter njuno okolico so urejali ločeni sodni in upravni organi, v vseh ostalih okrajih pa so okrajni uradi izvrševali tako upravno kot sodno oblast.

Z ministrskim ukazom je bil določen 30. oktober 1854 kot dan, ko bodo uradno prenehala obstajati okrajna glavarstva in začeli uradovati mešani okrajni uradi.⁷

Tabela 4: LJUBLJANSKO DEŽELNO SODIŠČE

1	Ljubljansko deželno sodišče kot preiskovalno sodišče obsega	Ljubljano mesto, okraje Ljubljana okolica, Brdo, Litija, Vrhnika in Kamnik.
2	Postojnsko preiskovalno sodišče obsega	okraje Postojna, Ilirska Bistrica, Lož, Planina in Senožeče.
3	Kranjsko preiskovalno sodišče obsega	okraje Kranj, Škofja Loka in Trzič.
4	Radovljiško preiskovalno sodišče obsega	okraja Radovljica in Kranjska Gora.
5	Vipavsko preiskovalno sodišče obsega	okraja Vipava in Idrija.

⁵ DVL 1854, št. 99, str. 99.

⁶ DVL 1854, št. 56, str. 245, št. 5, str. 13.

⁷ DVL 1854, št. 258, str. 697.

Tabela 5: NOVOMEŠKO KRESIJSKO SODIŠČE

6	Novomeško kresijsko sodišče kot preiskovalno sodišče obsega	okraje Novo mesto, Krško in Kostanjevica.
7	Kočevsko preiskovalno sodišče obsega	okraje Kočevje, Velike Lašče in Ribnica.
8	Trebanjsko preiskovalno sodišče obsega	okraje Trebnje, Mokronog, Radeče, Žužemberk in Višnja Gora.
9	Črnomeljsko preiskovalno sodišče obsega	okraja Črnomelj in Metlika.

Z dodatnimi navodili so natančno predpisali način sprejemanja, prestavljanja in odpuščanja uradnikov, njihove pristojnosti, odnos do strank in način reševanja ter odlaganja spisov.

Okrajni glavar je opravljal dvojno funkcijo, če je bil tega več, sicer je sodne posle opravljal adjunkt. Ta je bil v vseh drugih zadevah podrejen okrajnemu predstojniku.

Konceptno osebje je urejalo zadeve s strankami, medtem ko je pisanje in manipulativna dela opravljalo pisarniško osebje s pomočjo diurnistov. Če je bilo treba, so morali opravljati manipulativna dela tudi konceptni uradniki, pripravniki pisarniški delavci pa so lahko delali tudi s strankami. Delo diurnistov je bilo običajno le pisanje.

Služabniki so morali v službi nositi uradno obleko, pomočniki pa so pri delu na terenu imeli na levi strani prsi medeninasto ploščico s cesarskim orlom. Služabniki so čistili pisarniške prostore in opremo ter zapore, prižigali svetilke in jih čistili ter kurili peči. Pod nadzorom uradnika za manipulativna dela so odpravljali pisma, zavijali in naročali uradna pisanja, hodili na pošto in pomagali uradnikom v pisarni. Ni se jih smelo izkoriščati za privatne namene.

Po naročilu so tudi koga prijeli, nadzorovali so zapornike in skrbeli zanje; če so bili zmožni, so jih uporabili tudi za prepisovanje dopisov. Če je bilo mogoče, so bili nastanjeni v poslopjih, kjer so bili zapori ali uradi.

Tabela 6: Okrajna glavarstva in okrajni uradi

	OKRAJNO GLAVARSTVO	OKRAJNI URADI
1.	Radovljica	Radovljica in Kranjska Gora
2.	Kranj	Kranj, Trzič, Škofja Loka, davčni občini Sora in Draga (prej v okraju Ljubljana okolica)
3.	Kamnik	Kamnik, Brdo
4.	Ljubljana	Ljubljana okolica, Vrhnika (brez občin Rovte in Žibrše), soseska Slivnica in davčna občina Ilova Gora (prej v okraju Višnja Gora v Stični), soseski Račna in Liplje (prej v okraju Velike Lašče)
5.	Kočevje	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče (brez sosesk Račna in Liplje)
6.	Črnomelj	Črnomelj in Metlika
7.	Postojna	Postojna, Ribnica, Senožeče, Vipava, soseski Mrzlo Polje in Strmca (prej v okraju Planina)
8.	Logatec	Planina (brez sosesk Mrzlo Polje in Strmca), Idrija, Lož, soseski Rovte in Žibrše (prej v okraju Vrhnika)
9.	Novo mesto	Novo mesto, Žužemberk, Trebnje brez soseske Moravče
10.	Krško	Krško, Rateče, Kostanjevica, Mokronog brez soseske Dole
11.	Litija	Litija, Višnja Gora (Stična), soseski Moravče in Dole

Takšna ureditev je trajala do leta 1867, ko je cesar 11. januarja odločil, da se zaradi »/.../ varčevanja v državnem gospodarstvu« izvedejo nekatere spremembe. Zadeve politične uprave na Kranjskem, ki so jih do tedaj opravljali de-

želna gosposka v Ljubljani in dva politična okrajna urada ter 28 mešanih, bodo vodili deželni predsednik (namestnik) na čelu deželne vlade in enajst okrajnih glavarstev.⁸

S tem sta se uprava in sodstvo dokončno ločiti tudi na najnižji stopnji. Okrajno glavarstvo je vodil okrajni glavar, ki je bil tudi na čelu okrajnega šolskega sveta. Področje šolstva je na Kranjskem urejal zakon iz leta 1870, ki je predvidel ustanovitev deželnega, okrajnih in krajevnih šolskih svetov.⁹

V novi ureditvi so okrajna glavarstva postala tudi prva instanca za zadeve direktnih davkov in so imela zato zaposlenega davčnega referenta.

Kranjska je bila razdeljena v pet stavbnih okrajev, ki so združevali več okrajnih glavarstev, od katerih je eno opravljalo tudi stavbno službo. To delo je opravljal tehnični uradnik oz. okrajni inženir. Izjema je bil ljubljanski stavbni okraj, kjer je zaradi varčevanja gradbene zadeve oskrbovala deželna gosposka.¹⁰

Kot pomožne strokovne moči so pri okrajnih oblastvih namestili okrajne zdravnike, okrajne živinozdravnike in gozdarske tehnike. Na Kranjskem je bilo sistemiziranih pet državnih služb za okrajne zdravnike, ki so imeli sedeže v Ljubljani za okrajna glavarstva Ljubljana, Litija in Kamnik, v Kranju za Kranj in Radovljico, v Postojni za Postojno in Logatec, v Novem mestu za Novo mesto in Krško in v Kočevju za Kočevje in Črnomelj.¹¹

Okraji tudi po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 niso doživeli bistvenih sprememb glede pristojnosti, le da je uradni jezik postala slovenščina.¹² Z uredbo o razdelitvi države na oblasti je bila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev razdeljena na oblasti.

Ljubljanska oblast s sedežem v Ljubljani je združevala mesto Ljubljana in politične okraje Črnomelj, Kamnik (brez občin Motnik, Trojane in Špitalič), Kočevje, Kranj (z občino Jezersko), Krško, Litija, Ljubljana okolica, Logatec, Novo mesto, Radovljica, sodna okraja Brežice in Sevnica, občini Veliki Kamen in Mrčna sela in sodni okraj Laško (brez občine Šentrupert). Dotedanji okraji so se preimenovali v sreska glavarstva, okraja Brežice in Sevnica sta bila združena v en srez. Na čelu je bil sreski poglavar kot izvrševalec upravne oblasti pod nadzorom velikega župana. V pomoč so mu bili posebni strokovni referenti: sanitetni, tehnični, prosvetni, veterinarski, ekonomski in gozdni ter pomožno osebje.¹³ Leta 1928 so srezom vzeli upravo davkov, naslednje leto pa so jih preimenovali v sreska načelstva pod vodstvom sreskega načelnika kot organa državne uprave. Delovala so do leta 1941 oz. 1945. Na področju Gorenjske, ki so jo zasedli Nemci, so jih ukinili, na območju Ljubljanske pokrajine pa so poslovala naprej pod imenom Okrajna glavarstva. Ljubljanska pokrajina je bila razdeljena na 5 glavarstev (Ljubljana okolica, Logatec, Novo mesto, Črnomelj in Kočevje). Februarja 1943 so bila glavarstva preimenovana v okrajne civilne komisariate, ki so delovali do konca vojne leta 1945.

Pisarniško poslovanje okrajnih uradov

Registraturni načrt v kombinaciji z delovodnikom (vložnim zapisnikom) je bil temelj za ureditev velike večine registratur v naših krajih do leta 1918, vendar se je njihova oblika večkrat spreminjala. Delovodnik je bil evidenca, ki je omogočala pregled nad celotnim postopkom v zvezi z neko zadevo. Začeli so jih uporabljati konec 18. stoletja in so bili sprva enovrstični oz. enostavni, za lažje

⁸ ZUL 1867, VII. del, št. 8, str. 18.

⁹ DZ 1870, str. 157–168, RGB 1869, št. 40, str. 163.

¹⁰ ZUL 1868, št. 10, str. 23.

¹¹ ZUL 1871, št. 7, str. 12, RGB 1870, št. 68, str. 125.

¹² Ur. l. NV 1918, št. 203, str. 54.

¹³ Ur. l. PU 1922, št. 134, str. 313–314.

iskanje pa so bila izdelana abecedna kazala. Rešene zadeve so odlagali po snovi na podlagi nekega vsebinskega načrta ali po delovodnih številkah za obdobje enega leta.

Ker je praksa pokazala, da razvrstitev snovnih skupin po abecedi ne omogoča dobrega pregleda, so začeli uporabljati bolj sistematične oblike.

Začetek dela novih upravnih uradov po letu 1848 je bila tudi priložnost za ureditev do tedaj neenotnega pisarniškega poslovanja, s čimer naj bi izboljšali pogoje za hitro in pravilno reševanje zadev in hkrati olajšali delo uradnikom pri namestništvu in okrajnih glavarstvih, ki so se morali pri premestitvah oz. napredovanjih vedno znova prilagajati načinu uradovanja in odlaganja spisov, ki je bil značilen za posamezne urade. Namestništvo za Kranjsko je tako leta 1851 izdalo enoten registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva. Predvidel je razdelitev na 38 registraturnih oz. vsebinskih fasciklov, ki so se delili na različno število oddelkov. Za pomoč pri iskanju je imel načrt na začetku kazalo za iskanje po registraturnih fasciklih in na koncu stvarno kazalo. Prvi oddelek je vedno vseboval normalije za določeno področje. Temu naj bi po navodilih prilagali tudi kronološki seznam normalij v obliki vsebinskih izvlečkov (knjižica normalij).

Tabela 7: Seznam normalij

Fasc.	Vsebina		
1	Cesar, cesarska hiša, ustava	20	Vojaške zadeve
2	Vlada	21	Trgovina, obrt, tovarne, letni sejmi
3	Državni zbor	22	Gradbene zadeve, ceste, vodne gradnje
4	Deželni zbor	23	Pošta in telegraf
5	Stanovi	24	Privilegiji
6	Okrajne zadeve	25	Kmetijstvo
7	Občinske zadeve	26	Izsuševanje močvirja
8	Državljanstvo	27	Gozdne zadeve
9	Meščanska straža	28	Rudarske zadeve
10	Odprava podložništva	29	Cerkvene in duhovniške zadeve
11	Deželne, okrajne, občinske meje	30	Nekatoliške verske zadeve
12	Statistični podatki	31	Študij in šolstvo
13	Policijske zadeve	32	Pravosodje
14	Orožništvo	33	Preiskovalni zapor in kaznilnica
15	Tisk	34	Finance
16	Društva, hranilnice	35	Domene
17	Zdravstvo	36	Pristojbine
18	Humanitarni zavodi in ubožne zadeve	37	Davčne zadeve
19	Posvetne ustanove	38	Kataster

Zaradi široko zastavljenega načrta se je dogajalo, da posamezni oddelki za neko oblastvo sploh niso bili koristni, po drugi strani pa ni mogel predvideti vseh vsebin. Zato je bilo dovoljeno odpirati nove oddelke v posameznem fasciklu: Zadeve, ki niso spadale nikamor, so odložili včasne fascikle, imenovane miscelanea. Predvidena je bila možnost razširitve načrta z novimi številkami fasciklov.

Fascikle in oddelke so označevali z arabskimi številkami (npr. Fasc. 19-5), oddelkom pa so lahko dodali pododdelke, ki so jih prav tako označevali z arabskimi številkami (Fasc. 19-5-1).¹⁴

¹⁴ Registraturni načrt 1851.

Tabela 8: Označevanje posameznih vsebin z velikimi črkami

Oznaka	Vsebina
A	Zakoni in predpisi
B	Službene in osebne zadeve
C	Vojska
D	Cerkvene zadeve in šolstvo
E	Zdravstvo, skrb za reveže, dobrodne ustanove
F	Kmetijstvo, rudarske, gozdne in lovske zadeve
G	Trgovina in obrt
H	Ceste in druge gradbene zadeve, razen tistih, ki se nahajajo pod D, E, F in G
J	Policijske zadeve, če ne spadajo pod E, F, G in H
L	Občinske zadeve
M	Davki, pristojbinske in finančne zadeve
N	Razno

Če so bili nekateri spisi pogosto v uporabi, so jih smeli hraniti v priročnem arhivu. Tako so nastali t. i. konvoluti oz. specialni fascikli, ki jih najdemo v vseh fondih okrajnih glavarstev in se nanašajo predvsem na lovske in gozdne zadeve.

Zaradi uvedbe mešanih okrajnih uradov je bilo treba uvesti dvojno označevanje spisov, saj so jih strogo ločevali, čeprav je bil le en urad. Za sodne spise

Tabela 9: Označevanje posameznih vsebin z velikimi črkami in arabskimi številkami

A-1	Okrožnice, policijska poročila, vdovske podpore
A-2	Uslužbenci, porotniki, okrajna blagajna
A-3	Volitve v državni zbor, deželni zbor
B-1	Okrajna blagajna, bolniška blagajna
D-1	Naravne nesreče, požari, odškodnine
E-1	Bolezni, pokopališča
E-2	Veterina
F-1	Gozd, paša
G-1	Občinske volitve, občinski proračun
G-2	Občinska blagajna, občinska zveza
H-1	Obrtna dovoljenja
H-2:	Obrtni prekrški, dviganje cen
H-3:	Sejmi
H-4	Gradnje cest in mostov
H-5	Gradnje ob državnih cestah
J-1	Lov, ribolov
K-1	Cerkvene zadeve
K-2	Dovoljenja za poroko
K-3	Šolstvo
L-1	Poljedelstvo, pašni spori, izkop rude, agrarne operacije, barje
M-1	Naborniki, razpored
P-1	Tedenska policijska poročila
P-2:	Potni listi, policijska poročila
P-3:	Kontrola mer in uteži
P-4	Zaporniki, prisilna delavnica, klateži
P-5	Samomori, rešitve življenja, smrtne nesreče
P-6	Tedenska policijska poročila
U-1	Nesreče pri delu
V-1	Društva
W-1	Vodne zadeve

so uporabljali rimske številke, za upravne spise pa je bil izdelan nov registraturni načrt, ki je predpisal označevanje posameznih vsebin z velikimi črkami:

Če je bil kakšen oddelek zelo obsežen, so ga lahko razdelili v več zvezkov in označi z malimi črkami (N/a, N/b ...).¹⁵

Ko so po upravni reorganizaciji leta 1868 ponovno obnovili okrajna glavarstva, so ta spet začela uporabljati enoten registraturni načrt iz leta 1851, ki so ga ustrezno prilagajali potrebam. V praksi je to pomenilo, da so nove vsebine, ki niso imele ustrezne oznake, pogosto odlagali kjer koli ali pa uradnik preprosto ni bil dovolj natančen pri klasificiranju zadeve.

Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica je leta 1906 začelo uporabljati nov registraturni načrt, ki je posamezne vsebine označeval s črkami, podskupine pa z arabskimi številkami:

Postopoma so začeli opuščati registraturne načrte in urejati zadeve na podlagi kombiniranega (tri- ali petvrstičnega) delovodnika, ki je omogočal več vpisov pod eno številko. Prva pravilna številka je postala temeljna številka za celotno zadevo, tudi če je ta trajala več let. Uporaba delovodnika je postala obvezna po letu 1924 in na tem je temeljilo tudi pisarniško poslovanje, ki so ga leta 1930 predpisali za vse splošne upravne oblasti v banovini. Ker so zadeve odlagali glede na delovodne številke, je bil osnovni pripomoček za iskanje abecedno kazalo, kamor so zadeve vpisovali po imenih oseb in krajev, na katere se je spis nanašal, oz. po vsebini. Pri uradih z majhnim številom spisov so še naprej uporabljali enostavni vložni zapisnik. Prehod od registraturnega načrta k odlaganju po delovodnih številkah je bil pri nekaterih uradih takojšen (Okrajno glavarstvo Logatec), medtem ko je Okrajno glavarstvo Radovljica še do leta 1930 uporabljalo nekakšno vmesno obliko (npr. vse policijske zadeve pod eno registraturno oznako, znotraj pa razdelitev po delovodnih številkah), kar je glede na to, da evidence niso ohranjene, dodatno otežilo proces urejanja in popisovanja.

FONDI OKRAJNIH GLAVARSTEV V ARHIVU REPUBLIKE SLOVENIJE¹⁶

SI AS 129 Okrajno glavarstvo Kamnik

Fond obsega splošne spise 1932–1941 (49 škatel) in evidence 1871–1940 (185 knjig). Vodna knjiga je vključena v zbirko vodnih knjig. Gradivo je avgusta 1955 izročil okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica. Del starejših spisov (32 škatel), ki se nanašajo na razne vodne zadeve, hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.

SI AS 131 Okrajno glavarstvo Kranj

Kranjski okraj je bil ustanovljen januarja 1850 iz dotedanjih okrajnih komisariatov Kranj-Velesovo, Škofja Loka, Tržič in Smlednik. Po dokončni razdelitvi marca istega leta so Okrajno glavarstvo Kranj sestavljali okoliši novih sodnih okrajev Kranj (povečan za sodni okraj Smlednik, glavno občino Vodice, k. o. Lahovče, Dobrava, Zalog, Zbilje in Žeje) in sodna okraja Škofja Loka in Tržič. Naslednje leto so odpadle katastrske občine Bukovica, Repnje, Lahovče, Dobrava, Zalog, Šinkov Turn, Vodice, Vesca in Polje (priključene kamniškemu okraju) ter Šmartno, Pirniče, Tacen, Zbilje in Žeje (priključene okraju Ljubljana okolica). Leta 1867 sta bili okraju Kranj priključeni katastrski občini Sora in Draga (do tedaj pod Ljubljana okolica) in leta 1920 še občina Jezersko. Leta 1927 se je začela osamosvojitve škofjeloškega okraja, ki je nato 1937 postal samostojno sresko načelstvo, ki je delovalo do začetka vojne.

¹⁵ DVL 1855, št. 72, str. 310.

¹⁶ *Vodnik ARS II*, str. 59–67; *Vodnik ZAL*, str. 121, 221, 331, 377.

Fond obsega spisovno gradivo za čas 1855–1941 (87 škatel) in je urejeno po vsebini in deloma kronološko. Leta 1951 ga je arhivu izročil dr. Miklavčič iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani.

Del gradiva (15 škatel), ki se nanaša na šolstvo, gradnje in obrt, hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj.

SI AS 132 Okrajno glavarstvo Litija

Leta 1867 so sestavljali Okrajno glavarstvo Litija dotedanji Okrajni urad Litija, soseski Moravče (prej Okrajni urad Trebnje) in Dol (prej Okrajni urad Mokronog) ter Okrajni urad Stična brez soseske Slivnica in davčne občine Ilova Gora. Leta 1922 se je glavarstvo preimenovalo v Sresko poglavarstvo Litija, leta 1929 pa v Sresko načelstvo Litija in je delovalo do leta 1941.

Fond je avgusta 1955 izročil okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica in obsega spise za čas 1913–1941 (6 škatel) ter vložne vpisnike za čas 1937–1940 (7 knjig). Vodna knjiga je bila izločena iz fonda in priključena v SI AS 124, Zbirka vodnih knjig. Precej gradiva (9 škatel, 1 fascikel), zlasti občinske, obrtne, vodne in druge zadeve, hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.

SI AS 133 Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica

V fondu so splošni spisi za čas 1880–1954 (436 škatel), medtem ko evidence (435 knjig) segajo tudi v leto 1820 (okrajna gosposka Turn ob Ljubljani in Fužine ter okrajni komisariat Ljubljana okolica). Leta 1868 se v Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica združijo dotedanji Okrajni urad Ljubljana okolica (brez davčnih občin Sora in Draga, ki sta bili priključeni Okrajnemu glavarstvu Kranj), soseska Slivnica in davčna občina Ilova Gora, ki sta bili prej pod okrajem Višnja Gora, soseski Račna in Liplje (prej pod okrajem Velike Lašče) in Okrajni urad Vrhnika (brez sosesk Rovte in Žibrše, ki sta prišli pod Okrajno glavarstvo Logatec). Gradivo je arhivu leta 1955 izročil Okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica. Nekaj gradiva (44 fasciklov) s področja vodnih zadev hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana.

SI AS 134 Okrajno glavarstvo Logatec

Leta 1867 je bil sedež okrajnega urada iz Planine prestavljen v Logatec, naslednje leto se je preimenoval v Okrajno glavarstvo Logatec (Planina), leta 1874 v Okrajno glavarstvo Logatec pri Planini in čez dve leti v Okrajno glavarstvo Logatec. Leta 1867 sta prišli pod Okrajno glavarstvo Logatec tudi občini Rovte in Žibrše (do tedaj pod Vrhniko) ter dotedanja okrajna urada Idrija in Lož, občini Mrzlo Polje in Strmca pa sta iz Okrajnega glavarstva Logatec prešli v Okrajno glavarstvo Postojna. Po prvi svetovni vojni se je zaradi mejne problematike z Italijo obseg okrajnega glavarstva Logatec spreminjal. Ker so Italijani zasedli logaško kotlino z Logatcem, je moral glavar izročiti urad italijanskim oblastem. Nezasedeni deli: občina Begunje, Sv. Vid nad Cerknico, Bloke, Cerknica, Lož in Stari trg pri Ložu so bili združeni v ekspozituro logaškega glavarstva s sedežem v Cerknici, nezasedeni del občine Žiri pa je bil začasno pridružen kranjskemu okraju. Po podpisu Rapalske pogodbe je bila marca 1921časna ekspozitura opuščena in obnovljeno je bilo okrajno glavarstvo Logatec, ki so mu pozneje priključili tudi občino Žiri. (Ur. l. NV SHS, št. 14/140 in št. XXI/187). Ekspozitura je skrbela za red in mir, objavljanje in izvrševanje odredb, nadzor nad delom občin, izvrševanje rekvizicij in vodstvo aprovizacije. Okrajno glavarstvo je bilo ukinjeno leta 1945.

Fond je marca 1948 arhivu izročil Okrajni ljudski odbor Rakek in je bil v zelo slabem stanju. Del gradiva je leta 1959 prevzel arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja od Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Od novembra 1992 je v Arhivu Republike Slovenije.

Spisovno gradivo (717 škatel) v glavnem obsega obdobje od 90-ih let 19. stoletja do konca 2. svetovne vojne, nekaj gradiva s področja cerkvenih in goz-

dnih zadev, vodnih gradenj in servitutov pa je tudi starejše. Evidence so iz let 1879–1942 (116 knjig). Ena škatla gradiva je tudi v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

SI AS 136 Okrajno glavarstvo Postojna

Ob ustanovitvi leta 1849 so v Okrajno glavarstvo Postojna s podružnico v Trnovem (Bistrici) spadala območja davčnih uradov Postojna, Planina, Senožeče, Lož in Bistrica. Leta 1854 je bilo glavarstvo razdeljeno na okrajne urade Postojna, Bistrica, Lož Planina in Senožeče. Leta 1867 je bil njegov obseg naslednji: dotedanji Okrajni urad Postojna, soseski Mrzlo Polje in Strmca (do tedaj pod Okrajnim uradom Planina) in dotedanji Okrajni uradi Bistrica, Senožeče, Vipava. 1918. je prišlo glavarstvo pod Italijo.

Leta 1961 je fond izročil Državni arhiv iz Trsta. Spisi so razdeljeni na splošne spise, ki so urejeni po registraturnem načrtu iz leta 1851, in predsedstvene, rezervatne ter mobilizacijske spise, urejene kronološko. Nekaj je tudi starejšega gradiva gradbenih in vodnih zadev, ki je nastalo pri kresijskem uradu Postojna (skupaj 223 škatel in 28 fasciklov). Spisovne evidence obsegajo obdobje od 1853–1918, zbirke normalij od 1886–1913, evidence okrajnega šolskega sveta od 1875–1916 ter vodni kataster (skupaj 234 knjig).

SI AS 137 Okrajno glavarstvo Radovljica

Od leta 1814 sta delovali okrajni gosposki Bled in Radovljica, 1840. pa je bil ustanovljen Okrajni komisariat Radovljica in Bled s sedežem v Radovljici. Iz Okrajne gosposke Bela Peč (od leta 1814) je leta 1841 nastal Okrajni komisariat Bela Peč s sedežem v Kranjski Gori. 1849. je bilo ustanovljeno Okrajno glavarstvo Radovljica, pod katero sta spadala davčna urada Radovljica in Kranjska Gora. Leta 1854 sta davčna urada Radovljica in Kranjska Gora postala samostojna okrajna urada, po letu 1868 pa sta bila ponovno združena v Okrajno glavarstvo Radovljica.

V tem fondu je največ gradiva, saj obsega 1381 škatel, časovno pa sega tudi v 18. stoletje. Predspisi se nanašajo na upravljanje gozdov, spore zaradi servitutnih pravic, cerkvene zadeve, domovinsko pristojnost in so bili priključeni glavarstvu po ukinitvi predhodnih okrajnih uradov za potrebe tekočega poslovanja.

Januarja 1946 je arhivu gradivo izročil Federalni zbirni center, dve škatli pa hranijo tudi v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj.

V fondih okrajnih glavarstev Logatec, Črnomelj in Novo mesto, ki jih hrani dislocirana enota Arhiva republike Slovenije na Kongresnem trgu, se najde gradivo iz obdobja 2. svetovne vojne 1941–1945. Večino gradiva okrajnih glavarstev Črnomelj in Novo mesto pa se nahaja v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

- ⊙ Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino (DZVL), III. del, št. 26, str. 16, 31. 10. 1849, št. 116
- ⊙ Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino, IV. del, II. letnik, 1850, št. 92, str. 42
- ⊙ Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino, VI. del, III. letnik, 1851, št. 33, str. 48
- ⊙ Deželni zakonik za vojvodstvo Kranjsko (DZ), VIII. del, 1870, str. 157–168

- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino (DVL), IX. del, V. letnik, 1853, št. 33, str. 142, str. 7
- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, XIX. del, VI. letnik, 1854, št. 99, str. 99
- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, I/XII. del, VI. letnik, 1854, št. 56, str. 245 in II/III. del, VI. letnik, 1854, št. 5, str. 13
- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, XLV. del, VI. letnik, 1854, št. 258, str. 697
- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, I/XVI. del, VII. letnik, 1855, št. 72, str. 274, Ukaz ministrov notranjih zadev in pravosodja 17. marca 1855
- ◉ Deželni vladni list za kranjsko vojvodino, I/XVI. del, VII. letnik, 1855, št. 72, člen 116, str. 310, Ukaz ministrov notranjih zadev in pravosodja 17. marca 1855
- ◉ Reichgesetzblatt (RGB, državni zakonik), 1869, št. 40, str. 163
- ◉ Reichgesetzblatt 1870, št. 68, str. 125
- ◉ Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko (ZUL), 1867, VII. del, št. 8, str. 18
- ◉ Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko, 1868, IX. del, št. 9, str. 20
- ◉ Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko, 1868, X. del, št. 10, str. 23
- ◉ Zakonik in ukazni list za vojvodstvo Kranjsko, 1871, III. del, št. 7, str. 12
- ◉ Uradni list Narodne vlade SHS (Ur. l. NV), št. 203, str. 54, 1918.
- ◉ Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo (Ur. l. PU), št. 134 in 135, str. 313–314, 1922
- ◉ Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem (Allgemeine Übersicht des Registraturs-Planes), prevod, Ljubljana 1996

LITERATURA

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije II, Ljubljana 1999, str. 59–67
Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1992, str. 121, 221, 331, 377

SUMMARY

DISTRICT BOARDS IN CARNIOLA

District boards were first established in March 1850 and represented the lowest level of administration. At this level, administration and judiciary were separated from each other for the first time. 10 boards in Carniola were presided by the governor and his assistants. They were granted the whole area of district, county and patrimonial offices before the March Revolution. In February 1854, administration and judiciary were merged again at a district level and mixed offices were established. District governor exercised double function if he was skilled enough, otherwise he got an assistant. Despite one office, the material of both branches of government was separated. Carniola had 30 such joint offices for they were using the territories of former district courts. In the year 1867, district boards were reformed again and administration and judiciary were completely separated even at the lowest level. 11 administrative districts were presided by the district governors who also headed the district school councils. Experts from different fields provided them with help: foresters, tax officers, doctors, district constructional engineers. Even emergence of the new State of Slovenes, Croats and Serbs (SHS) in 1918 did not bring any changes in district governors' competencies and a few years later local chiefs. The new border removed only district board Postojna which became a part of Italy. Major changes were brought about by the Second World War in 1941 when boards Radovljica, Kranj, and Kamnik were abolished and at the end of the Second World War, in the end of 1945, when district board Ljubljana – surroundings, Logatec,

Novo mesto, Črnomelj and Kočevje were also abolished. File operations were similar in all offices. They used filling plans which enabled records deposition by contents and work registers where they were keeping records of all procedures regarding specific subject matters were submitted. Work registers were initially simple or single-lined, and combined work registers were introduced after 1918; three- or five-lined ones that enabled more records regarding one subject matter. At that time, the depositions according to the filling plan or contents was cancelled and depositions of records according to work registers or chronologically were implemented.